

IKKE-KRISTEN KUNST I KRL-LÆREBØKENE

Av Geir Winje

I Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L97) heter det blant annet i kapittelet om KRL: "Den estetiske dimensjon har til alle tider vært en sentral del av det religiøse uttrykk. Det er nærliggende å la dette slektskapet mellom religiøs og estetisk arv komme tydelig fram i opplæringen gjennom vekt på bildende kunst, arkitektur, musikk, drama og litterære tekster" (L97: s. 90). Det heter også at "de samme pedagogiske prinsipper skal legges til grunn for arbeidet med kristendommen og andre religioner og livssyn" (L97: s. 89). Læremidlene i religionsundervisningen bør derfor ikke bare omfatte skrevne tekster, men også bilder, musikk, muntlige fortellinger og andre estetiske uttrykk.

I L97 poengteres religionenes estetiske dimensjon ytterligere når det under hovedmomenter for 5.-7. klasse blant annet står at "elevene skal bli kjent med (...) eksempler på islamsk kunst, kalligrafi, hvorfor islamsk kunst er ornamental (...)" og "arkitektur fra muslimske land (...)" (5. klasse, s. 99). De skal også bli kjent med "eksempler på jødisk kunst" (6. klasse, s. 101), samt "eksempler på hinduistisk kunst og arkitektur" og "eksempler på buddhistisk kunst, arkitektur, musikk" (7. klasse, s. 102f). På småskole- og ungdomstrinnet er den estetiske dimensjon mindre synlig i læreplanen, men den er ikke fraværende. Tanken er å gi kunsten plass i KRL-undervisningen på alle trinn og i mange sammenhenger.

Denne artikkelen tar for seg hvordan ikke-kristen kunst er valgt ut og tatt i bruk i lærebøkene. Hvilke kunsteksempler er plukket ut, og hvilke kriterier synes å ligge til grunn for utvalget? Og hvordan legger elevbøker og lærerveiledninger opp til at kunsten kan brukes didaktisk.

Om valg og bruk av religiøse bilder i KRL-bøkene

Når redaktører, billedredaktører og/eller forfattere skal velge bilder til lærebøkene, er det nærliggende å finne motiver som korresponderer med temaene i brødteksten. Handler et kapittel om den første nattverd, er det naturlig å illustrere det med bilder som Leonardos kjente freske. *Kunstens illustrerende funksjon* har lange tradisjoner i norske lærebøker.

Skal religionenes estetiske dimensjon ivaretas i KRL, må utvalget imidlertid gjøres på bakgrunn av flere kriterier. Kunsten bør blant annet gi eksempler på *den enkelte religions estetiske særpreg*. Med estetikk menes en lære, filosofi eller teologi om hvordan kunst skapes og hvilken funksjon den har. Et grunnleggende spørsmål i denne forbindelse er hva som er kunstens hensikt, noe religionene besvarer på ulike måter.

Et tredje kriterium er *representativitet*. En velger med andre ord ikke *bare* bilder av Leonardo som eksempler på kristen kunst, men sørger tvert imot for å vise noe av det historiske og geografiske mangfoldet som preger kunsten innenfor en religion. Videre bør

noen av bildene være representative for dagens religiøse miljøer, for bare slik kan kunsten bidra til å "ivareta den enkelte elevs identitet ut fra egen tilhørighet" (L97: 89f).

Et siste kriterium gjelder *tilgjengelighet*. Skal et bilde brukes i undervisningen, bør det - så langt som mulig - appellere til og kunne "leses" av de elevene som skal betrakte det. Takket være moderne medier har mange norske barn og unge en velutviklet evne til å ta inn visuelle inntrykk, selv om de har mindre erfaring når det gjelder religiøs kunst. En fordel med bilder er at de kan "leses" på ulike måter, også av elever på ulike alderstrinn. Skal kunstutvalget oppfylle både dette og de ovennevnte kriteriene, må lærebøker og veiledninger legge til rette for det.

Alle de undersøkte lærebøkene for mellomtrinnet inneholder et utvalg kunstbilder relatert til de fire pensumreligionene (se tabell). Hinduismen og buddhismen hører begge hjemme i 7. klasse, mens jødedommen dominerer i 6. og islam i 5. klasse. Dette kan være årsaken til at de bilderike religionene med bakgrunn i India ikke er representert med flere bilder enn jødedommen og islam. Det er imidlertid vanskelig å forstå hvorfor *Broene 7* bare har halvparten så mange hinduiske som buddhistiske kunstbilder.

*Antall kunsteksempler i lærebøkene for mellomtrinnet:*¹

	<i>Fortell meg mer (Aschehoug)</i>	<i>Reiser i tid og tro (Gyldendal)</i>	<i>Broene (Universitets- forlaget)</i>
Hinduisme (7. kl)	13	11	7
Buddhisme (7. kl)	10	12	14
Jødedom (6.kl)	9	10	10
Islam (5. kl)	15	12	17

Like viktig som bildeutvalget er som nevnt hvordan bildene tenkes brukt i undervisningen. De fleste KRL-lærerne tok sin utdanning da kristendommen rådet grunnen alene på lærerhøgskolene, men en kan ikke uten videre anvende prinsipper fra tradisjonell vestlig kunstteori når en skal ivareta de ikke-kristne religionenes estetiske dimensjon. Både lærere og elever trenger derfor hjelp når de skal nærme seg denne kunsten. På denne bakgrunn fokuserer den følgende undersøkelsen på både bildeutvalg, bildeomtaler i elevbøker og veiledninger, og på hvordan kunsten trekkes inn i elevoppgaver og andre aktiviteter.

Hinduismen

Den hinduiske kunsten har en helt annen funksjon i hinduisk sammenheng enn den kristne kunsten har innenfor protestantisk kristendom. Mange bilder som kan være aktuelle i lærebøkene, er egentlig meditasjonsbilder eller *murtier* ("gudebilder") skapt for tilbedelse. Andre bilder, som illuminasjoner og masseproduserte plakater, er ikke tiltenkt en slik rolle, men viderefører likevel estetiske konvensjoner med bakgrunn i kunstens opprinnelige, kultiske kontekst.

Skal bildeutvalget reflektere hinduismens stilistiske og historiske mangfold, bør

---

¹ Med kunst menes i denne sammenheng alle kunstneriske fremstillinger fra både eldre og nyere tid - også masseproduserte plakater. Oversikten omfatter både fotografier av rituelle gjenstander, skulptur, arkitektur, etc, og reproduksjoner av malerier, tegninger, kalligrafi, ornamentikk, etc.

kunsteksemplene hentes fra både klassisk tid (400-600-tallet), middelalderen og nyere tid, samt fra hinduiske kulturområder både innenfor og utenfor India. Bildene bør videre representere ulike retninger i denne religionen, for eksempel vishnuisme, shivaisme og shaktisme. Etter mitt syn bør enkelte kunsteksempler også hentes fra en moderne, vestlig kontekst, for dagens hinduisme hører hjemme også her. Dette gjelder også for de andre ikke-kristne religionene.

Bildevalg

Av de tre lærebøkene for 7. klasse inneholder Aschehougs *Fortell meg mer 7* flest hinduiske kunstbilder. De tretten bildene omfatter blant annet illustrasjoner til fortellingene om gudene Rama og Krishna, som står sentralt på henholdsvis småskole- og mellomtrinnet. I tillegg avbildes sentrale guder som Vishnu, Shiva og Ganesha. Den største mangelen på bildesiden er fraværet av hinduiske gudinner, som er like viktige som de mannlige gudene. To av dem er også nevnt i læreplanen: Kali på småskole- og Parvati på mellomtrinnet.

De elleve bildene i Gyldendals *Reiser i tid og tro 7* har i hovedsak de samme motivene som i *Fortell meg mer 7*, men ikke Rama og Ganesha, som strengt tatt hører hjemme på småskoletrinnet. I *Reiser i tid og tro 7* er det også avbildet gudinner.

Universitetsforlagets *Broene 7* inneholder syv kunstbilder til hinduismen, og mange av dem mangler forklarende bildetekst. Et av bildene er plassert i nærheten av en fortelling om Krishna på en slik måte at leseren ledes til å tro det fremstiller ham (s 102). Motivet er derimot Kalki, Vishnus fremtidig *avatar* (nedstigning), som verken er nevnt i læreplan eller lærebok. Ifølge en kjent tradisjon har guden Vishnu steget ned ni ganger i vår tidssyklus, blant annet som Rama, Krishna og Buddha, og han skal ved denne tidsalderens avslutning komme som Kalki.

Et annet bilde i *Broene 7* viser faktisk Krishna, fremstilt som Vishnus personlige aspekt, og overordnet ham (s 99). En slik forståelse av Krishna og Vishnu er typisk for *bhaktisk* hinduisme, en retning som preges av hengivelse til en personlig guddom. Bildet er et typisk "Hare Krishna-bilde", og Hare Krishna-bevegelsen (ISKCON) er en av mange *bhakti*-bevegelser. Bildet mangler bildetekst, men dets plassering i forhold til brødteksten gjør det naturlig å tolke motivet som Brahma og Vishnu i en scene fra en skapelsesmyte - altså noe helt annet enn hva det faktisk tematiserer.

Et fotografi av en skulptur av Shiva Nataraja (den dansende Shiva, som kontrollerer både liv og død, s. 91) illustrerer en tekst om Shivas "dødsdans". Dansen ses i lys av en lære om at gudene Brahma, Vishnu og Shiva egentlig er én gud som viser seg i tre former (*trimurti*): Brahma skaper verden, Vishnu opprettholder den og Shiva ødelegger den, og dette gjentas i stadig nye sykluser. I fremstillingene av Shiva Nataraja bør Shiva imidlertid forstås som både skaper, opprettholder og ødelegger.

Broene 7 er for øvrig den eneste av de tre KRL-bøkene som viser en *yoni* med *linga* (vulva og fallos - symbol for Shiva og gudinnen, s. 96). Dette kunsteksempelet har like stor faglig relevans som de figurative bildene som dominerer i lærebøkene. Boka inneholder også et bilde av gudinnen Kali, som egentlig hører hjemme på småskoletrinnet. Gudinnen Parvati, som ifølge læreplanen skal presenteres i 7. klasse, er derimot ikke avbildet.

Kunsteksemlene i de tre bøkene omfatter både skulpturer, relieffer, malerier og illuminasjoner. I *Broene 7* er de fleste bildene hentet fra enten indisk middelalder eller 1900-tallet. *Fortell meg mer 7* har derimot hentet flest bilder fra Rajput-kunsten, det vil si malerier i en stil og teknikk som ble utviklet i nord-indiske områder under islamsk innflytelse på 1500-tallet. I *Reiser i tid og tro 7* er bildene hentet fra både klassisk tid, Rajput og moderne tid. Alle de tre lærebøkene har for øvrig eksempler på indisk tempelarkitektur, særlig av nordlig type.

Alt i alt preges lærebøkene av et noe tilfeldig bildeutvalg, både når det gjelder motiver og stilistisk og historisk variasjon. For elever og foreldre uten tilgang til lærerveiledninger vil mange hinduiske motiver og temaer lett kunne misforstås. Dette gjelder særlig for *Broene 7*, både på grunn av manglende bildetekster og fordi det er lite samsvar mellom bildene og temaene i brødteksten.

Omtaler

Kommentarstoffet i lærerveiledningene er i stor grad avgjørende for hvordan de valgte bildene kan tas i bruk i undervisningen. Hinduisk kunst er lite kjent i Norge, og faren er stor for at bildematerialet brukes slik det vanligvis gjøres i norske lærebøker, det vil si som illustrasjoner og utgangspunkt for refleksjon og samtale. En slik bruk er selvsagt relevant, men ivaretar neppe læreplanens intensjon om "å la (...) slektskapet mellom religiøs og estetisk arv komme tydelig fram i opplæringen" (L97: 90).

Ti av de tretten kunstbildene i *Fortell meg mer 7* er forsynt med relativt grundige omtaler i enten lærerveiledning eller elevbok. Elevbokas omtaler gis i bildetekster eller integrert i brødteksten. Noen av dem tar opp formale trekk i bildene, men mange nøyer seg med mer eller mindre grundige forklaringer av motivene. Læreverket imøtekommer altså elevenes behov for få vite hvem de ser på bildene, men ikke lærernes mulige ønske om å få vite mer om kunsten og dens bakgrunn. Når det gjelder arkitektur, forklares deler av tempelsymbolikken i lærerveiledningen (s 50).

I *Reiser i tid og tro 7* er det bare fire bilder som omtales relativt grundig. De andre syv fungerer som illustrasjoner til temaene som behandles skriftlig. Tempelarkitekturen omtales ikke, men lærerveiledningen gir en kort omtale av tempelritene (s 46). Den største svakheten i denne boka gjelder et bilde av Shiva, Vishnu og Brahma som *trimurti* (s 88). Det virker som om bildet er speilvendt, og det omtales så upresist i brød- og bildetekst at leseren får liten hjelp til å forstå samspillet mellom de tre skikkelsene. I motsetning til de andre veiledningene på markedet, gir veiledningen til *Reiser i tid og tro 7* en kort innføring i hinduisk estetikk (s 43).

I *Broene 7* får ingen av de syv kunstbildene noen nærmere omtale, selv om denne boka er alene om å presentere noen enkle estetiske prinsipper i avsnittet "Kunst og symboler" (s 96). Veiledningen til *Broene 7* er for øvrig alene om å ta opp forskjellene mellom sydlige og nordlige tempeltyper (s 113), men sier lite om riter og symbolikk.

Fortell meg mer 7 har altså trykket mange bildeomtaler, og lærere og elever får hjelp til å nærme seg kunsteksemlene på faglige premisser. I *Reiser i tid og tro 7* omtales langt færre bilder, mens de nærmest neglisjeres i *Broene 7*.

Oppgaver og aktiviteter

Måten bildene trekkes inn i forslag til elevoppgaver og aktiviteter på, gir en indikasjon på

hvordan de tenkes brukt i undervisningen. Veiledningen til *Broene 7* legger sjelden opp til aktiv bruk av bildene i læreboka, men ett eksempel gjelder hindu-gudene. Etter lærerens gjennomgang av stoffet, foreslår veiledningen å la elevene "studere bildene av de forskjellige gudene i elevboka og prøve å finne ut hvordan bildene svarer til beskrivelsen av gudene" (*Lærerens ressursbok til Broene 7*, s. 110). En slik studieøkt vil være vanskelig å gjennomføre så lenge verken symboler eller motiver forklares noe sted i læreverket. For øvrig inneholder *Broene 7* en formingsrelatert oppgave til hinduismen: "Lag et bilde av et hindutempel (...)" (s. 97).

Reiser i tid og tro 7 har også enkelte bilderrelaterte elevoppgaver: "Bruk bare bildene i de to kapitlene om hinduismen og fortell en klassekamerat om denne religionen" (s 117). I en slik oppgave tas bildematerialet i bruk som lære- og repetisjonsstoff, uten at hinduismens estetiske dimensjon blir særlig tydelig. I en annen oppgave bes elevene om å forklare symbolene i bildene av *trimurti*, Shiva, etc (s 95). I en kopieringsoriginal tolkes 17 symboler svært stikkordsmessige på denne måten: "Ovale ansikter - gudenes harmoni", "trommen - skapelsens rytme" (s 109). Elevene får altså hjelp til å løse oppgaven, men tolkningene gir etter mitt syn ingen reell innsikt i hinduisk estetikk.

I veiledningen til *Fortell meg mer 7* foreslås en mengde "momenter til samtale" i forbindelse med "bakgrunnsstoff til bildestudium". Disse momentene fokuserer gjerne på bildenes motiver: "- Fortell hva du ser på bildet. - Hvordan kan du kjenne igjen Vishnu? - Hvordan kan du kjenne igjen Lakshmi?" (s 43) eller "Hvordan kan vi se at Shiva er en asket?" (s 45). I samtalene tenkes elevene å kombinere kunnskaper fra lærebok og undervisning med iakttagelse og selvstendig resonnement. Oppgavene skiller seg i prinsippet lite fra oppgavene i *Broene 7* og *Reiser i tid og tro 7*, men grepet gjennomføres mer konsekvent, og *Fortell meg mer 7* gir langt mer informasjon om bildematerialet enn de andre bøkene.

Det er altså bare ett av de tre læreverkene for 7. klasse som synes å legge til rette for en systematisk og aktiv bruk av kunsten. Både *Fortell meg mer 7* og de andre bøkene legger imidlertid opp til en bildebruk som utdyper det skriftlige lærestoffet fremfor å tydeliggjøre hinduisk estetikk eller "*slektskapet mellom religiøs og estetisk arv*" (L97: s. 90).

Buddhismen

Som de hinduiske *murtiene* har også mye buddhistisk kunst et annet siktemål enn kunsten i vestlige religioner. *Buddha*-statuer, *mandalaer* (geometriske meditasjonsbilder basert på sirkelen) og *stupaer* (jf *pagoder* - små og store "bygninger" satt sammen av faste symbolske elementer) har sin naturlige funksjon i forbindelse med meditasjon og eventuelt tilbedelse. *Buddha*-figurene kan heller ikke forstås uavhengig av læren om "Buddhas tre legemer", en filosofi om hvordan *buddha*-naturen uttrykker seg på ulike nivåer i tilværelsen. Buddhismen har også en didaktisk kunsttradisjon, idet mange bilder har et moralsk poeng eller fungerer som illustrasjoner til eksempelfortellinger.

Når en skal trykke eksemplere på buddhistisk kunst, har en flere valgmuligheter enn når det gjelder hinduismen. Mens hinduismen i hovedsak er en indisk religion, har buddhismen spredt seg til mange land og kulturer, noe som har medført store variasjoner i det kunstneriske uttrykket. Lærebøkene kunstutvalg bør ideelt sett reflektere noe av dette mangfoldet. En enkel oversikt over hovedretningene i buddhistisk kunst kan se slik

ut:

1. Den tidligste buddhistiske kunsten i India omfatter blant annet de første symbolske fremstillingene av Buddhas lære (dharma), det vil si motiver som Buddhas fotavtrykk, lærens hjul og stupaen. Fra tiden etter den vestlige tidsregnings begynnelse stammer også de eldste figurative statuene.
2. Samtidig og noe senere vokste den syd-asiatiske kunsten frem i land som Sri Lanka og etter hvert Burma, Thailand, Vietnam, etc. Det meste av denne kunsten har sin bakgrunn i theravada-buddhismen (den eldste skolen). Det innebærer blant annet at den historiske Buddha er et viktig motiv ved siden av enkelte bodhisattvaer, for eksempel Maitreya, fremtidens buddha, og den historiske Buddha i sine tidligere liv. I theravada-buddhismen forstås bodhisattvaene som vesener som er i ferd med å nå opplysning, bodhi eller buddha-bevissthet, altså kommende buddhaer.
3. I øst-asiatiske land som Kina, Japan og Korea har mahayana-buddhismen (den store farkosten, en samlebetegnelse på mange buddhistiske retninger) vært dominerende, og mange buddhaer og bodhisattvaer har preget kunsten. Innenfor mahayana-buddhismen forstås bodhisattvaene som åndelige vesener med buddha-natur, som på grunn av sin store kjærlighet til menneskene kommer dem i møte. De er frelserskikkelser som svarer på bønn og tar imot de troende i paradisene de har opprettet. Fordi bodhisattvaene er viktige i kulten, er de også sentrale i kunsten. Vietnam hører vel så mye hjemme i det øst-asiatiske som det syd-asiatiske kulturområdet, fordi viet-folket mottok buddhismen fra nord.
4. Buddhistisk kunst fra sentral-asiatiske land som Tibet og Nepal er rimelig godt kjent, blant annet på grunn av de mange filmene om Tibet. Den har også sin naturlige plass i KRL, blant annet fordi Dalai Lama har fått et eget punkt i læreplanen (L97:103). Den formen for mahayana-buddhisme som preger disse områdene kalles ofte vajrayana. Her er det buddhistiske pantheon svært omfattende, og mange mandalaer og små bronseskulpturer stammer herfra.
5. Vår tids kunst omfatter thangkaer (bærbare bilder, gjerne på tekstil), skulpturer og annet som viderefører tradisjonelle estetiske konvensjoner. Den omfatter også masseproduserte plakater og lignende, samt kunst som reflekterer buddhismens voksende betydning i Vesten.

Bildeutvalg

I Aschehougs *Fortell meg mer 7* er de buddhistiske kunsteksemplene hentet fra de fleste av de nevnte kulturområdene, med unntak av det østlige - om vi ser bort fra bildene fra det vietnamesiske tempelet i Norge. Gyldendals *Reiser i tid og tro 7* har hentet brorparten av eksemplene fra det sentral-asiatiske området, mens Universitetsforlagets *Broene 7* har hentet flest fra det østlige. Her mangler imidlertid den indiske kunsten. Til sammen gir de tre bøkene gode kunsteksempler fra ulike kulturområder, men moderne buddhistisk kunst er nærmest fraværende - med unntak av ett bilde i *Reiser i tid og tro 7* (s. 161).

Reiser i tid og tro 7 gir for øvrig eksempler på mange ulike kunstformer. Her finnes - i tillegg til typiske skulpturer og malerier som avbildes i alle lærebøkene - både en *mandala*, en *thangka*, et silkebroderi og en japansk *zen*-hage. Når det gjelder bygninger, nevner L97 "tempel og kloster" samt "eksempler på buddhistisk (...) arkitektur" (s 103). En *stupa* er opprinnelig et gravmonument, men kan også forstås som kultobjekt. Den kan karakteriseres som både arkitektur og skulptur, og alle lærebøkene gir eksempler på slike. For øvrig har bøkene valgt ulike løsninger: *Broene 7* og *Fortell meg mer 7* viser det

vietnamesiske tempelet på Løvenstad, mens *Reiser i tid og tro 7* og *Fortell meg mer 7* viser Potalapalasset i Tibet.

Læreplanen nevner - med unntak av Dalai Lama - ingen guddommelige personer under hovedmomentet "Buddhisme" for mellomtrinnet. På småskoletrinnet nevnes derimot den historiske Buddha og andre personer fra buddhismens tidligste tid. Andre *buddhaer* eller *bodhisattvaer* nevnes ikke i *L97*, selv om de for mange buddhister er vel så viktige som den historiske Buddha. *Fortell meg mer 7* inneholder en del bilder av den historiske Buddha (de fire tegnene, oppvåkningen og Buddha som lærer), og det samme gjør *Reiser i tid og tro 7* (flukten, oppvåkningen og *parinirvana*, dvs Buddha liggende på dødsleiet). Her er imidlertid Maitreya avbildet på side 171, men bildeteksten sier at "Buddha sitter på en lotustrone". I *Broene 7* mangler det stort sett bildetekster, men det er likevel mulig å identifisere Buddha som lærer og Buddha i *parinirvana* blant motivene. Denne boka er for øvrig alene om å vise Avalokiteshvara, buddhismens kanskje viktigste *bodhisattva* (s 116).

Et annet motiv som går igjen i lærebøkene, er "Livets hjul" (*Broene 7* s. 123 og *Fortell meg mer 7* s. 111), en *mandala* som tematiserer årsakene til menneskets lidelse. Den er neppe blant de viktigste *mandalaer* i buddhistisk kunst, men den korresponderer med det første punktet under overskriften "Buddhisme" i *L97* (s. 102): "- buddhistiske grunnbegreper som oppvåkning, gjenfødelse, karma, livshjulet og nirvana (...)". "Livets hjul" er derfor et relevant motiv i KRL. En *mandala* som på denne måten fokuserer på menneskets binding til materien og sansene, bør imidlertid suppleres med *mandalaer* som tematiserer forestillinger eller verdier som frihet, fred og medlidenhet (jf begrepet *nirvana*).

Reiser i tid og tro 7 er alene om å trykke et bilde av Buddhas fotavtrykk (s. 144), et av de mange symbolene med røtter tilbake til tiden før kunsten ble figurativ. På side 171 presenteres også lotusblomsten som symbol.

Fortell meg mer 7 har altså flest kunsteksempler med motiver som korresponderer med punktene i læreplanen, mens de andre bøkene trekker inn flere bilder som ikke direkte har med pensum å gjøre - for eksempel Avalokiteshvara (*Broene 7* s. 116) og *zen*-hagen (*Reiser i tid og tro 7* s. 167). Alle bøkene har også bilder som viser "*buddha*-figurer" i templer eller andre sammenhenger (*Broene 7* s. 116, 120, 124, 129, *Reiser i tid og tro 7* s. 150, 171, 178 og *Fortell meg mer 7* s. 109). Dette er *buddhaer* og *bodhisattvaer* som ikke er nevnt i *L97*. Oppegående 12-åringer vil selvsagt lure på hvem de er, men ingen av læreverkene gir svar på slike spørsmål, med unntak av kommentarene i *Lærereens ressursbok til Broene 7* s. 135 og 138f.

Omtaler

Det er påfallende hvordan *Broene 7*, som virker så tilfeldig når det gjelder hinduisk kunst, formidler større innsikt i buddhistisk kunst. I lærerveiledningen omtales hele ni av de 14 kunstbildene, og i elevbokas avsnitt "Kunst og tilbedelse" (s. 130f) fortelles det om både *stupaer*, *buddha*-statuer og lotusblomsten. Mange av bildeomtalen i *Lærereens ressursbok til Broene 7* er imidlertid ufullstendige. Ofte kommenteres bare deler av motivet - for eksempel når det gjelder "Livets hjul" (s 135 - sml omtalen i *Fortell meg mer 7. Lærerveiledning* s. 60f).

I *Reiser i tid og tro 7* er det bare tre av tolv kunstbilder som omtales relativt grundig. Det

kan tyde på en lite gjennomtenkt bilderedaksjon, selv om både bredde og variasjon ved første øyekast virker bedre ivaretatt enn i *Fortell meg mer 7*, der samtlige ti kunstbilder får relativt grundig omtale. Selv om bildeutvalget i *Fortell meg mer 7* virker tradisjonelt, er det tydelig at forfatterne har en hensikt med hvert eneste bilde. En svakhet med denne boka er imidlertid at den historiske bakgrunnen sjelden trekkes frem.

Oppgaver og aktiviteter

Når lærerveiledninger og elevbøker foreslår ulike arbeidsformer og oppgaver i forbindelse med bildene, gjøres det stort sett på samme måte som for den hinduiske kunsten. I veiledningen til *Fortell meg mer 7* fokuseres i "momenter til samtale" på motivene og deres betydning: "-Beskriv hva du ser på bildet. - Hvilket inntrykk får du av personen på bildet? - Hva legger du særlig merke til? - Hvordan kan en se at Buddha underviser?" (s 57). Noen av oppgavene appellerer også til den enkeltes opplevelse av bildene: "- Hvilket inntrykk gjør denne statuen? - Hva tror du håndstillingen betyr? - Hvilket inntrykk får du av øynene?" (s 64). Fordi alle kunstbildene omtales i veiledningen, virker ikke samtaleforslagene som lettvinne påfunn uten faglig innhold. I elevboka bes elevene for øvrig om å løse en ganske vanskelig oppgave, som snarere gjelder filosofi enn estetikk: "Skriv en forklaring til bildet av livshjulet. Forklar hva slangen, hanen og grisen står for, de seks rommene i hjulet og månen utenfor" (s 111).

I *Broene 7* dreier "Tenke, snakke om og gjøre"-oppgavene seg sjelden om kunst, selv om det blant annet foreslås å lage en tegneserie om hendelsene i Buddhas liv (s 115). I lærerveiledningen får som nevnt en del av bildene omtale, og elevene oppfordres for eksempel til å studere et fotografi fra tempelet på Løvenstad: "Hva skjer på bildet (...)? Hvilke detaljer legger dere merke til?" (s 134). En slik oppgave kan selvsagt bidra til større bevissthet om buddhismens estetiske dimensjon, men det er i og for seg ikke det veiledningen legger opp til.

I *Reiser i tid og tro 7* lyder en oppgave: "Se på bildet av prins Siddharta side 147. Beskriv bildet og forklar hvordan prinsen ble en buddha" (s 163). Dette er bokas eneste kunstrelaterte oppgave til buddhismen, noe som forsterker inntrykket av at estetikken er tilfeldig behandlet. I lærerveiledningen foreslås enkelte formingsoppgaver, men heller ikke her er det tilløp til bildestudier eller lignende.

Sett under ett legger læreverkene altså i liten grad opp til aktivt arbeid med buddhistisk kunst. I den grad det gjøres, fokuseres det på motivene, og ikke på kunst eller estetikk som sådan. Det er selvsagt vanskelig å skape en god metodikk for norske 12-13-åringere på dette området, men det virker som om det bare er *Fortell meg mer 7* som har forsøkt.

Jødedommen

Jødisk og islamsk kunst er i utgangspunktet vanskelig å presentere på mellomtrinnet, siden norske barn er vant til figurative bilder. Bildeforbudet i 2. Mosebok 20, 4 innebærer at religiøs jødisk kunst først og fremst er ornamental. Aktuelle kunstobjekter er derfor ikke bilder eller skulpturer, men rituelle gjenstander til bruk ved de mange høytider og merkedager som preger jødedommen. Mange av læreplanens momenter under overskriften "Jødedom" (L97:101) dreier seg om slike høytider, mens punktet "jødisk kunst" ikke er nærmere spesifisert (ibid). Når jødisk kunst skal trykkes i lærebøkene, er det derfor opp til den enkelte forfatter eller bilderedaktør hvilke eksempler en velger.

Som buddhismen hører også jødedommen hjemme i mange og uensartede kulturer. Tidlig jødisk kunst har selvsagt sin bakgrunn i Midt-Østen, men både før og etter vår tidsregnings begynnelse har jødedommen vært integrert i europeiske, nord-afrikanske og asiatiske kulturer. Når det gjelder middelalderens europeisk jødedom, er det vanlig å skille mellom *sefardisk* (spansk eller vestlig) og *askenasisk* (tysk eller østlig). Dette skillet reflekteres også i kunsten. De siste hundreårene har mange jødiske kunstnere bidratt til den allmenne kunsthistoriske utvikling, og en maler som Marc Chagall betraktes gjerne som både jødisk og europeisk. På samme måte har jødisk litteratur fått status som "vanlig litteratur" - jamfør diktere som Isaac Singer og Amos Oz. Skillet mellom religiøs og ikke-religiøs kunst er uklart, men det kan i KRL være hensiktsmessig å knytte kunsteksemplene til synagogen og høytidene - i det minste når en skal tydeliggjøre sammenhengen mellom religion og estetikk.

Bildeutvalg

Alle de aktuelle lærebøkene inneholder kunstbilder med jødisk opphav, de fleste fra Europa. Mange av bildene er malerier av Chagall og andre moderne jødiske kunstnere. Dette virker noe umotivert, siden lærebøkene har trykket lite moderne kunst relatert til de andre ikke-kristne religionene.² Et objekt som uten videre kan karakteriseres som tradisjonell religiøs kunst, er den utsmykkede *tora*-rullen som oppbevares i synagogen. *Toraen* (Loven) tilsvarer de fem mosebøkene, og er jødedommens viktigste åpenbarte skrift. Alle lærebøkene inneholder bilder av *tora*-ruller, samt *menoraer* (syvarmede lystemper) og *sjofarer* (bukkehorn, jf høytiden *rosh hashana* eller nyttår).

Aschehougs *Fortell meg mer 6* har dessuten et eksempel på jødisk kalligrafi (s 97), mens det øvrige bildematerialet preges av illustrerende fotografier og ikke-jødiske kunsteksempler. Gyldendals *Reiser i tid og tro 6* har avbildet et ornamentert fat med beger til *seder*-måltidet (påskemåltidet, s. 142), en *ketubah* (vielseskontrakt, s. 149) og et uspesifisert eksempel på kalligrafi (s 155), mens Universitetsforlagets *Broene 6* viser et glassmaleri relatert til sabbaten (s 123).

Når det gjelder jødisk arkitektur, er synagogene naturlige eksempler. I *Fortell meg mer 6* avbildes synagogen i Trondheim, mens *Broene 6* inneholder bilder av synagogene i både Trondheim og Oslo. Det eneste eksempelet på arkitektur ut over dette, er en tegning som viser hvordan en tenker seg at Salomos tempel kan ha sett ut (*Fortell meg mer 6*, s. 84).

Det er altså ikke så mange eksempler på jødisk tradisjonell kunst i lærebøkene. Selv om enkelte høytider er ivaretatt, burde utvalget - i lys av læreplanen - vært utvidet med eksempler som bønnebøker, Esters bok (til høytiden *purim*) og lamper (til høytider som *hanukka* og *jom kippur*). Det er riktignok en *hanukka*-stake i et fotografi i *Fortell meg mer 6* (s 108) og *Reiser i tid og tro 6* (s 138), men det er ikke staken som er i fokus. Fordi bildeutvalget til jødedommen omfatter så mye europeisk, moderne, figurativ kunst, virker denne religionen på mange måter mindre eksotisk enn hinduismen og buddhismen. Dette

---

² Eksempler på moderne religiøs kunst finnes i f eks Olinsky: *Buddha Book*, Khanna & Kurtha: *Art of Modern India*, Kampf: *Chagall to Kitaj* og Ali: *Modern Islamic Art*.

har sin naturlige forklaring, siden jødedommen gjerne oppleves som nærere enn de østlige religionene.³ Det er likevel et diskutabelt grep, fordi det medfører at religionene fargelegges på så ulike måter.

Omtaler, oppgaver og aktiviteter

I lærerveiledninger og oppgaver legges det opp til ulike former for arbeid med jødisk kunst. *Reiser i tid og tro 6. Lærerveiledning* gir svært korte kommentarer til tre av bildene i elevboka, og legger i to av tilfellene opp til "billedanalyse" - for eksempel slik (til et bilde av Chagall): "Hva ser dere i bildet? Hvilke farger har kunstneren brukt? Hva forteller bildet om rabbineren?" (s 48). I elevboka (s 161) handler også en oppgave om å beskrive et Chagall-bilde.

Lærerens ressursbok til Broene 6 foreslår en "klassesamtale om torarullen på bildet" (s 151): "Hva vet elevene om torarullen?" Dette er det eneste kunstbildet som får noen reell omtale i dette verkets veiledning, selv om enkelte av de faglig/metodiske kommentarene legger opp til samtaler omkring andre bilder.

I *Fortell meg mer 6. Lærerveiledning* omtales fem av de ni kunstbildene i elevboka. Her foreslås også "momenter til samtale" som særlig dreier seg om motiver og betydning i bildene. Et eksempel gjelder *tora*-rullen: "- Hva må en gjøre for å lese teksten på rullen fra begynnelse til slutt? - Hvilke former for kunst kan du finne på dette bildet? - Hvordan kan du vite at dette er en hellig tekst?" (s 65).

Alle læreverkene legger altså opp til enkelte samtaler eller bildestudier, stort sett med vekt på hva bildene forestiller. Motivforståelsen knyttes gjerne til det øvrige lærestoffet, og av og til bes elevene reflektere i forlengelsen av bildebetraktningen - for eksempel omkring det faktum at hebraisk leses fra høyre mot venstre. Sjeldnere behandles kunstens kultiske funksjon, og ingen av bøkene gir noen innføring i jødisk estetikk.

Islam

Som for jødedommen er bildeforbudet sentralt for forståelsen av islamsk kunst og estetikk. Det islamske bildeforbudet poengteres sterkere enn det jødiske, og det har fått et eget punkt i *L97* (s 99). Mens læreplanen er lite spesifikk når det gjelder både jødisk, hinduisk og buddhistisk kunst, sier den klart at elevene skal bli kjent med "eksempler på islamsk kunst, kalligrafi, hvorfor islamsk kunst er ornamental (...)", "moskeen (...)" eksempler på arkitektur" og "arkitektur fra muslimske land og Spania" (ibid). Disse kunstformene og -eksemplene bør derfor tematiseres i både bilder og tekst.

Når det islamske bildeforbudet tolkes strengt, omfatter det både malerier, fotografier og andre fremstillinger av mennesker. Når det tolkes mindre strengt, er det ifølge *Kildesamling til KRL* vanlig å unngå "avbildninger av Allah, engler, profeter og *sahaba* (Muhammads følgesvenner)" (s 269). Lærebøkene bør derfor - av respekt for de muslimene som må forholde seg til dem - unngå slike bilder. Den figurative kunsten har sin bakgrunn i senmiddelalderens Persia, og er lite representativ for islam i dagens Norge.

Skal en ivareta den islamske kunstens mangfold, bør eksemplene hentes fra ulike

---

³ Jødedommen hadde en sentral plass i det gamle kristendomsfaget, ikke minst fordi tekster fra *Tanak* (Det gamle testamente) inngikk i pensum. Den kunne derfor oppleves som en "nær" religion, selv om den på mange måter ble presentert og vurdert ensidig i lys av kristendommen.

kulturområder. Det arabiske området hører selvsagt med, men islamsk kunst og kultur har opp igjennom historien opplevd mange blomstringsperioder. Derfor bør også kunst fra *mahgrib* (Spania og Nord-Afrika), det persiske (Iran, Irak, etc), det øst-asiatiske (India, etc) og det tyrkiske kulturområdet tas med i utvalget. Også moderne folkelig kunst, så vel som kunst skapt av nytenkende arkitekter, kalligrafer og andre som viderefører den estetiske arven i vår tid, bør få sin plass i lærebøkene.

Bildeutvalg

Aschehougs *Fortell meg mer 5* inneholder 15 islamske kunstbilder av ulike slag, som stort sett korresponderer med punktene i læreplanen. Det vil si at motivene omfatter både eksteriør og interiør i moskeer fra ulike kulturområder, også fra Norge. Boka gir dessuten eksempler på kalligrafi og ornamentikk, blant annet et bønneteppe (s 130). Den gir imidlertid ingen eksempler på spansk arkitektur. *Fortell meg mer 5* inneholder også figurativ kunst relatert til islam: illuminasjoner med motiver som handelsmenn, slaver og soldater, men ikke bilder av Muhammad, hans følgesvenner, engler eller profeter.

Gyldendals *Reiser i tid og tro 5* inneholder derimot persiske kunsteksempler med motiver som engelen Gabriel (s 131), Muhammad og de første kalifene (s 134 og 138). De øvrige ni kunsteksemplene omfatter som i *Fortell meg mer 5* et bønneteppe med ornamentikk (s 155) og moskeer fra ulike kulturområder. *L97* poengterer som nevnt kalligrafi, men *Reiser i tid og tro 5* gir ingen gode eksempler på denne kunstformen, selv om et bilde inneholder arabiske skriftegn (s 141). I motsetning til *Fortell meg mer 5* gir *Reiser i tid og tro 5* et eksempel på islamsk arkitektur fra Spania (fra slottet i Alahambra, s. 159).

Universitetsforlagets *Broene 5* inneholder ingen bilder av Muhammad, men derimot av Gabriel (s 111) og Aisha (s 118), som i *sunni*-islam kanskje er den viktigste av Muhammads hustruer. Læreboka behandler den islamske kunsten relativt grundig i et eget avsnitt (s 126-29). Her omfatter bildeutvalget en mengde eksempler på bygninger fra mange steder i verden, også slottet i Alahambra og moskeen i Cordoba. Noen av bildene i dette avsnittet viser detaljer med ornamentikk. *Broene 5* gir også en smakebit på kalligrafi (s 120), men bildet er lite og bildekvaliteten dårlig.

Alle de tre lærebøkene inneholder bilder fra Kaba i Mekka og Klippemoskeen i Jerusalem, mens *Fortell meg mer 5* i tillegg har en gammel tegning av Profetens moské i Medina. Ser vi bort fra disse eksemplene fra Midt-Østen, har alle forlagene valgt å vektlegge middelalderkunst fra det persiske kulturområdet. Selv om *Reiser i tid og tro 5* inneholder et fotografi fra Spania, er *Broene 5* alene om å fokusere på den vestlige kunsten. *Reiser i tid og tro 5* har flere eksempler fra Tyrkia enn de andre bøkene, men ingen av bøkene gir gode eksempler på moderne islamsk kunst - verken kalligrafi, ornamentikk eller arkitektur.

Selv om alle lærebøkene har trykket bilder fra norske moskeer, gir kunsteksemplene indirekte et bilde av islamsk kunst og kultur som fjern og gammel. De mange persiske bildene gjør at islam - i likhet med hinduismen og buddhismen i 7. klasse - fremstår som en eksotisk, østlig religion. Den persiske kunsten hevdes ofte å representere islams gullalder, og har selvsagt en naturlig plass i lærebøkene. Når den dominerer, blir imidlertid kontrasten stor til jødedom og kristendom, der moderne, europeisk kunst har fått plass ved siden av middelalderkunsten.

Omtaler, oppgaver og aktiviteter

Av de 15 kunstbildene i *Fortell meg mer 5* kommenteres ti relativt grundig - stort sett i lærerveiledningen (s 63-74). Her gis utdypende kommentarer til viktige motiver som *minbar* (trapp eller "prekestol"), *minaret* (tårn), Kaba og moskeer. Også de figurative bildene av handelsmenn, slaver, etc, blir omtalt. Når det gjelder kalligrafi og ornamentikk, er ikke bildeomtalene så grundige som en kunne ønske, men disse kunstformene neglisjeres heller ikke (s 70, 73 og 74). I elevboka behandles vitenskap og kunst under en egen overskrift på side 131. Dette avsnittet følges opp av elevoppgaver som går ut på å fargelegge og tegne ornamentikk, samt finne bilder og lage kunstutstilling i klasserommet (s 133).

Veiledningen til *Broene 5* gir en generell innføring i islamsk kunst med henvisninger til mange av de tolv kunstbildene i elevboka (s 108-10). Enkelte bilder kommenteres i andre sammenhenger, blant annet bildet av Aisha (s 99), men de fleste kunstbildene blir stående uten noen grundig omtale. I læreboka bes elevene blant annet om å studere enkelte bilder og tegne Kaba (s 119). Til det nevnte avsnittet om islamsk kunst gis en mengde oppgaver der elevene blant annet skal formulere sine kunnskaper om kalligrafi, ornamentikk og bildeforbud (s 131). De oppfordres også til å forsøke seg på de islamske kunststartene, samt å tegne et islamsk byggverk.

Av de i alt 17 kunstbildene relatert til islam i *Reiser i tid og tro 5*, er det bare i forbindelse med slottet i Alhambra at kunst og estetikk får en viss omtale i elevboka (avsnittet "Utsmykning" s. 159). "Reiseoppgavene" etter hvert kapittel handler i liten grad om kunst, selv om elevene bes om å tegne kameler (s 144), skrive trosbekjennelsen med skjønnskrift og tegne en moské (s 162). I lærerveiledningen trekkes enkelte bilder inn i "samtaleoppgaver", for eksempel slik: "Se godt på engelen på s. 131. Når dere tenker på en engel, hvordan ser den ut da? Hva er annerledes med denne engelen? Hvorfor er den annerledes, tror du? Sammenlign Jibril med englene på side (...) Hva er likt og hva er forskjellig? Hvilken engel liker du best? Begrunn. Tegne en engel? Lage engleutstilling i klassen" (s 58). Her henvender læreverket seg til norske elever med kristen eller vestlig bakgrunn, samtidig som bildeforbudet neglisjeres.

Et annet sted i *Reiser i tid og tro 5* heter det: "Se på bildet side 155 og tegn et bønneteppe. Husk å legge inn en feil, slik tradisjonen for disse teppene er. Elevene kan se på hverandres tepper etterpå og lete etter feilen" (s 63). Aktiviteter av denne typen kan være morsomme og kreative, men bidrar neppe til større kunnskap om eller innsikt i islamsk kunst og estetikk. Veiledningen gir faktisk ingen informasjon om slike temaer.

Både *Fortell meg mer 5* og *Broene 5* tematiserer altså islamsk kunst og estetikk. Veiledningen til *Fortell meg mer 5* gir konkrete kommentarer til ti av bildene, mens *Broene 5* tar opp kunsten i et eget avsnitt, og gir en mer generell kommentar i veiledningen. En kombinasjon av disse to løsningene ville være å foretrekke. Personlig synes jeg *Fortell meg mer 5* fungerer best, ikke minst fordi kommentarene stort sett er innsiktsfulle.⁴ I denne læreboka integreres dessuten kunst- og estetikk-stoffet i det øvrige lærestoffet på samme måte som det gjøres for de tre andre religionene. Sist, men ikke minst, er det bare Aschehougs læreverk som respekterer bildeforbudet. *Reiser i tid og tro 5* har etter mitt syn verken vist respekt for eller gjort tilfredsstillende rede for den

---

⁴ I Universitetsforlagets veiledning omtales f eks ornamentikken som "border og andre ornamenter" (s 110), mens den i Aschehougs veiledning i større grad utdypes og konkretiseres (s 74).

estetiske dimensjon i islam.

Oppsummering

Religionene

De hinduisk kunsteksemplene er stort sett figurative. Det er forståelig i lys av læreplanens momenter og fortellinger, men den figurative kunsten er alene ikke representativ for hinduisk kunst. Diagrammer og symboler er like sentrale som bilder av gudene. Når bilder og skulpturer av hinduiske guder trykkes i lærebøkene, savnes innsiktsfulle kommentarer om deres religiøse funksjon. De hører egentlig hjemme i en kultisk sammenheng, og er derfor noe malplasserte i en lærebok. Når de likevel trekkes inn som lærestoff, bør det gjøres oppmerksom på hvordan *murtier* i templer og på husaltre i utgangspunktet fungerer symbolsk. Begrepet symbol kommer av det greske verbet *symbollein* (føye eller føre sammen), og en av symbolets religiøse funksjoner er å bygge bro mellom den menneskelige og den guddommelige verden.

Buddhistisk kunst omfatter også en mengde symboler og non-figurative kunsteksempler som i liten grad har fått plass i læreverkene. Det buddhistiske pantheon er nærmest fraværende i læreplanen, og den figurative kunsten forholder seg derfor nesten bare til den historiske Buddha. Andre *buddhaer*, *bodhisattvaer*, vesener og krefter som preger buddhistisk kunst, virker forvirrende på både lærere og elever når de ikke forklares i elevbok eller veiledning. Som mye av den hinduiske kunsten har også deler av den buddhistiske en kultisk funksjon knyttet til tilbedelse eller meditasjon, men læreverkene gjør ikke oppmerksom på dette forholdet.

Lærebøkene bilder til jødedommen skiller seg fra de andre religionenes bilder, fordi det er færre eksempler på tradisjonell kunst med en kultisk funksjon. Jødisk kunst fremstilles i stor grad som identisk med moderne figurativt maleri. En effekt av dette valget er at jødedommen virker mindre fremmedartet enn de andre religionene, noe den ikke kan sies å være så lenge antallet norske elever med jødisk bakgrunn ikke overstiger antallet med muslimsk eller buddhistisk bakgrunn. Det finnes gode eksempler på moderne kunst med relevans for alle pensumreligionene (se note 16), også kunst som på ulike måter viderefører tradisjonelle estetiske konvensjoner. De jødiske kunsteksemplene korresponderer i mindre grad med læreplanens momenter enn tilfellet er for de andre religionene.

Islamsk kunst fremstilles i stor grad som middelalderkunst fra Persia. Sentrale kunstformer som kalligrafi og ornamentikk behandles til dels overflatisk i elevbøker og veiledninger. I prinsippet bør elevene lære minst like mye om disse kunstformene som om hinduiske *murtier*, *buddha*-figurer og utsmykkede *tora*-ruller. Tross det uttalte bildeforbudet har to av de tre lærebøkene trykket figurative bilder av personer som ikke bør avbildes. Som for hinduismen og buddhismen savnes eksempler på moderne religiøs kunst.

Bildematerialet i de nye lærebøkene i KRL er fargerikt og spennende, men virker noe tilfeldig valgt. Det korresponderer til dels med punktene i læreplanen, men reflekterer ikke bredden og mangfoldet i de respektive religioners kunsttradisjoner. For alle de fire religionene savnes en større geografisk og historisk spredning i kunstutvalget. Det største problemet er imidlertid at læreverkene ikke gjør rede for religionenes estetikk eller lære

om kunstens hensikt på noen tilfredsstillende måte.

Læreverkene

Aschehougs *Fortell meg mer*-bøker for mellomtrinnet virker mest gjennomtenkte og faglig grundige, både når det gjelder bildevalg og bildebruk. Fra den hinduiske kunsten savnes imidlertid både gudinner, non-figurative eksempler og en større historisk og stilistisk spredning. Den siste innvendingen gjelder for øvrig alle de fire religionene. Jødisk kunst virker dårligere ivaretatt enn de andre religionenes kunst, idet bare fem av ni kunstbilder er forsynt med grundige kommentarer. Islamske kunstformer som kalligrafi og ornamentikk behandles heller ikke så grundig som den figurative kunsten i andre religioner. *Fortell meg mer 4-6* skiller seg uansett positivt fra de andre læreverkene, fordi de fleste kunstbildene kommenteres faglig i lærerveiledningen. Kommentarene fokuserer imidlertid på bildenes motiver, og sjelden på formale trekk eller historisk bakgrunn. Læreverket legger stort sett opp til aktiv bruk av bildene.

I Gyldendals *Reiser i tid og tro*-bøker mangler det mye når det gjelder religionenes estetiske dimensjon. Bildeutvalget virker variert og spennende, ikke minst for buddhismen, men viser seg ved nærmere ettersyn å være svært tilfeldig. Det gis få faglige kommentarer til bildene, og de fungerer stort sett som illustrasjoner til brødteksten eller som "pynt". Det virker ikke som om forfatterne har tenkt igjennom hvordan de vil ivareta religionenes estetiske dimensjon, og det virker tilfeldig hvordan bildene trekkes inn i elevoppgavene. Særlig uheldig er den manglende respekten for islams bildeforbud.

I Universitetsforlagets *Broene*-bøker varierer kvaliteten sterkt. Når det gjelder islamsk og buddhistisk kunst, tas den estetiske dimensjon på alvor. Her finnes mange eksempler på arkitektur og andre kunstformer, men som i *Reiser i tid og tro 5* respekteres ikke det islamske bildeforbudet. Når det gjelder hinduisk og jødisk kunst, er den estetiske dimensjon ikke ivaretatt, og bildeutvalget til hinduismen er preget av mange misforståelser. Det varierer også sterkt i hvilken grad kunsten tematiseres i elevbøker og veiledninger. Ingen av de hinduiske kunstbildene tas opp i *Lærerens ressursbok*, mens bare ett jødisk og tre islamske kunsteksempler får en faglig omtale. Kunsten trekkes sjelden inn i de aktivitetene ressursbøkene legger opp til.

De tre KRL-læreverkene ivaretar altså den ikke-kristne kunsten på svært ulike måter. Selv om alle lærebøkene er fulle av kunstbilder, er det - med unntak av *Broene 5* og *Fortell meg mer 5* og *7* - vanskelig å finne noe gjennomført metodisk eller faglig grep.

Litteratur

Læreverk:

- Aarflot, Anne-Kristin m fl: *Fortell meg mer 5-7*, Aschehoug 1997-1999
- Aarflot, Anne-Kristin m fl: *Fortell meg mer 5-7. Lærerveiledning*, Aschehoug 1997-1999
- Bakken, Elisabeth m fl: *Broene 5-7*, Universitetsforlaget 1997-1999
- Bakken, Elisabeth m fl: *Broene 5-7. Lærerens ressursbok*, Universitetsforlaget 1997-1999
- Skeie, Eivind og Omland, Nina: *Reiser i tid og tro 5-7*, Gyldendal 1997-1999
- Skeie, Eivind og Omland, Nina: *Reiser i tid og tro. Lærerveiledning 5.-7. klasse*,

Annen aktuell litteratur:

- Ali, Wijdan 1997. *Modern Islamic Art. Development and Continuity*, University Press of Florida, Gainesville
- Ali, Wijdan 1999. *The Arab Contribution to Islamic Art. From the Seventh to the Fifteenth Centuries*, The American University in Cairo Press, Cairo
- Apostolos-Cappadona, Diane (red) 1985. *Art, Creativity and the Sacred*, Crossroads, New York
- Auboyer, Jeannine 1983. *Buddha. A Pictorial History of His Life and Legacy*, Crossroads, New York
- Auboyer, Jeannine & Goepper, Roger 1970. *Orientalens kunst*, Lademann, København
- Bancroft, Anne 1979. *Zen. Direct Pointing to Reality*, Tames & Hudson, London
- Bloom, Jonathan & Blair, Sheila 1997. *Islamic Art*, Phaidon, London
- Borgersen, Terje & Ellingsen, Hein 1992. *Bildeanalyse. Didaktikk og metode*, Cappelen/LNU
- Brend, Barbara 1991. *Islamic Art*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts
- Coomaraswamy, Ananda K 1965. *History of Indian and Indonesian Art*, Dover Publications, New York
- Coomaraswamy, Ananda K 1975. *Rajput Painting*, Hacker Art Books, New York
- Coomaraswamy, Ananda K 1997. *The Door in the Sky*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Coomaraswamy, Ananda K 1913. *The Arts & Crafts of India & Ceylon*, T N Foulis, London/Edinburgh
- Coomaraswamy, Ananda K 1978. *Visvakarma. Examples of Indian Architecture, Sculpture, Painting, Handicraft - First Series: One Hundred Examples of Indian Sculpture*, Munshiram Manoharlal Publishers Pvt Ltd, New Delhi
- Danbolt, Gunnar & Meyer, Siri 1988. *Når bilder formidler*, Universitetsforlaget
- Dasi, Nada-Devi (red) 1990. *Krsna Art*, Ganga, New York/Los Angeles/Bombay
- Dehejia, Vidya 1997. *Indian Art*, Phaidon, London
- Dixon, John W (jr) 1996. *Images of Truth. Religion and the Art of Seeing*, Scholars Press, Atlanta, Georgia
- Elgood, Heather 1999. *Hinduism and the Religious Arts*, Cassell, London
- Eliade, Mircea 1991. *Images and Symbols. Studies in Religious Symbolism*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey (oppr 1952)
- Fischer, Robert E. 1997. *Art of Tibet*, Thames & Hudson, London
- Frédéric, Louis 1995. *Buddhism*, Flammarion, Paris/New York
- Frishman, Martin & Khan, Hasan-Uddin (red) 1994. *The Mosque. History, Architectural Development & Regional Diversity*, Thames & Hudson, London
- Grossman, Grace Cohen 1995. *Jewish Art*, Hugh Lauter Levin Association, New York
- Groth, Bente 2000. *Jødedommen*, Pax
- Groth, Bente m fl. 1997. *Levende religioner*, Cappelen Akademisk Forlag
- Halevi, Z'ev ben Shimon 1979. *Kabbalah. Tradition of Hidden Knowledge*, Thames & Hudson, London
- Hillenbrand, Robert 1999. *Islamic Art and Architecture*, Thames and Hudson, London

- Irwin, Robert 2000. *Islamic Art in Context. Art, Architecture, and the Literary World*, Abrams, New York
- Jacobsen, Knut A. 2000. *Buddhismen*, Pax
- Jacobsen, Knut A og Thelle, Notto R 1999. *Hinduismen og buddhismen*, Høyskoleforlaget
- James, David 1974. *Islamic Art. An Introduction*, Hamlyn, London/New York/Sydney/Toronto
- Kampf, Avram 1990: *Chagall to Kitaj. Jewish Experience in 20th Century Art*, Lund Humphries, London
- Khanna, Balraj & Aziz Kurtha 1998. *Art of Modern India*. Thames & Hudson, London
- Leidy, Denise Petry & Thurman, Robert A F. 1997. *Mandala. The Architecture of Enlightenment*, Thames & Hudson, London
- Levenson, Claude B & Hamani, Laziz 1996. *Symbols of Tibetan Buddhism*, Editions Assouline, Paris
- Lewis, Bernard (red) 1976. *The World of Islam*, Thames & Hudson, London
- Littleton, C Scott (red) 1998. *Østens visdom*, Aschehoug
- Lundblad, Karen 1979. *Billeder i religionsundervisningen*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, Viborg
- *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*, KUF 1996
- Mittal, Kewal Krishnan og Agrawal, Ashvini (red) 1993. *Buddhist Art and Thought*, Herman Publishing house, New Dehli
- Moore, Albert C. 1977. *Iconography of Religions. An Introduction*, SCM Press, London
- Olinsky, Frank 1997. *Buddha Book. A Meeting of Images*, Chronicle Books, San Francisco
- Ouakin, Marc-Alain 1995. *Symbols of Judaism*, Editions Assouline, Paris
- Paulsen, Brit 1996. *Billedkunst og Kunnskap*, Cappelen Akademisk Forlag
- *Prismet* nr 4/1999: "Hellige rom"
- Rasmussen, Tarald og Thomassen, Einar (red) 1999. *Kildesamling til KRL*, Nasjonalt læremiddelsenter
- Rawson, Philip 1991. *Sacred Tibet*, Thames & Hudson, London
- Red-Ranja m fl. 1997. *Die Jüdische Kunst*, Herder, Freiburg/Basel/Wien.
- Rian, Dagfinn og Eidhamar, Levi Geir 1999. *Jødedommen og islam*, Høyskoleforlaget, 2. utg
- Schimmel, Annemarie 1984. *Calligraphy and Islamic Culture*, New York University Press, New York/London
- Schimmel, Annemarie 1995. *Die Welt des Islam*, Walter-Verlag, Solothurn/Düsseldorf
- Shearer, Alistair 1992. *Buddha. The Intelligent Heart*, Thames & Hudson, London
- Shearer, Alistair 1993. *The Hindu Vision*, Thames & Hudson, London
- Skogen, Benedikte Gran 1999. *Bildet i KRL-faget - religiøs og estetisk dimensjon*, Hovedfagsoppgave i forming, Høgskolen i Telemark
- Smith, Houston 1995. *Verdens religioner i tekst og bilder*, Hilt & Hansteen
- Snellgrove, David L (red) 1978. *The Image of the Buddha*, Serindia Publications/Unesco, Paris
- Zimmer, Heinrich 1972. *Myths and Symbols in Indian Art and Sivilization*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Zimmer, Heinrich 1983. *The Art of Indian Asia. Its Mythology and*

Transformations, Princeton University Press, Princeton, New Jersey

- Winje, Geir 1998. "Estetikk og kunst i buddhismen", *Prismet* nr 1
- Winje, Geir 1998. "Kunst og estetikk i hinduismen", *Prismet* nr 4
- *World Religions: Looking and Learning. Teaching Guide with Postcards*, The Goodwill Art Service, Upton u.å.